

JUGOSLAVIJA 1918-1988.

TEMATSKA ZBIRKA DOKUMENATA

UVODNI DEO

PRVI SVETSKI RAT I POČETAK REŠAVANJA
JUGOSLOVENSKOG PITANJA
1914—1918.

I) PROKLAMACIJE ZARAČENIH STRANA U SVETLU JUGOSLOVENSKE IDEJE

NOTA AŪSTRO-UGARSKE — VLADI KRALJEVINE SRBIJE

Beograd, 23/10. jula 1914.

Kraljevsko-srpski poslanik na bečkom dvoru, dao je 31. marta 1909. godine, po nalogu svojè vlade, car. i kraljevskoj vladi ovu izjavu:

„Srbija priznaje, da stanjem, stvorenim u Bosni, njena prava nisu tangirana i da će se prema tome prilagoditi rešenjima, koje će velike sile doneti s pogledom na Čl. 25. Berlinskog ugovora. Povinujući se savetima velikih sila Srbija se obavezuje, da će obustaviti politiku protesta i odupiranja koju je vodila od septembra prošle godine s obzirom na aneksiju i dalje se obavezuje, da će promeniti pravac svoje dosadašnje politike prema Austro-ugarskoj i da će u buduće sa Austrijom li-veti na osnovi prijateljskih susedskih odnosa.“

Događaji poslednjih godina, a naročito bolni događaji od 28. juna, pokazali su da u Srbiji postoji prevratnički pokret koji ima za cilj, da od Austrougarske monarhije ocepi neke delove njene teritorije. Taj pokret, koji je postao pred očima srpske vlade, ispoljio se na taj način, što je preko granice srpske Kraljevine došlo do terora, do čitavog reda atentata i ubistava.

Daleko od toga da ispuni formalne obaveze od 31. marta 1909. godine, Kraljevsko-srpska vlada nije ništa učinila da taj pokret uguši. Ona tolerira zločinačke smutnje raznih društava i udruženja, upravljenih protiv monarhije; neobuzdan ton štampe; veličanje onih koji su izvršili atentat; učestvovanje oficira i činovnika u prevratničkim smutnjama; ona je dalje tolerirala nezdravu propagandu u javnoj nastavi i naposljetku je tolerirala sve manifestacije koje su kod stanovništva mogle da izazovu mržnju prema monarhiji i preziranje njenih ustanova. To toleriranje za koje je kriva srpska vlada, postojalo je i u onome trenutku, kad su događaji od 28. juna celome svetu pokazali grozotne posledice toga toleriranja.

Iz iskaza zločinačkih izvršilaca atentata od 28. juna jasno se vidi, da je sarajevsko ubistvo pripremljeno u Beogradu, da su ubice oružje i bombe, kojima su bili naoružani, dobili od srpskih oficira i činovnika koji su pripadali „Narodnoj odbrani“, i da su, naposljetku, srpski pogranični organi učinili da se ubice i njihovo oružje prebace u Bosnu. Navedeni rezultati istrage ne dozvoljavaju ces. i kraljevskoj vladi da i dalje ostane u rezervisanoj trpeljivosti, u kojoj je godinama bila prema onim smutnjama, kojima je središte bilo u Beogradu i koje su odatle bile prenošene na zemljište Austriske monarhije. Ti događaji stavljaju u dužnost ces. i kraljevskoj vladi da učini kraj ovim smutnjama, koje predstavljaju stalnu opasnost za mir monarhije.

Da bi se taj cilj postigao ces. i kraljevska vlada prinuđena je da od srpske vlade traži jedno zvanično uverenje, da osuđuje propagan-

du protiv Austrougarske, tj. da osuđuje sve one težnje, čiji je krajnji cilj da se od Austrougarske monarhije oduzmu teritorije koje njoj pripadaju, i da se srpska vlada obvezuje da će svima sredstvima ugušivati tu zločinačku i terorističku propagandu. Da bi toj svojoj obavezi dala svečani karakter, srpska vlada će na prvoj strani zvaničnih novina 26. jula doneti sledeću izjavu:

Kralj, srpska vlada osuđuje propagandu, koja je upravljena protiv Austrougarske, tj. osuđuje sve one struje čiji je cilj odvajanje od Austrougarske teritorije, koja njoj pripada i sažaljeva najiskrenije grozotne posledice tih zločinačkih radnji.

Kralj, srpska vlada sažaljeva, što su srpski oficiri i činovnici uzeli učešća u pomenutoj propagandi i time doveli u pitanje prijateljske susedne odnose, za koje se srpska vlada najsvetčanije obvezala notom od 31. marta 1909. godine da će ih gajiti.

Kralj, srpska vlada, koja osuđuje svaku pomisao i svaki pokušaj mešanja u sudbinu stanovnika ma koga dela Austrougarske, smatra za svoju dužnost da oficire, činovnike i celo stanovništvo Kraljevine Srbije izrično opomene, da će u buduće sa krajnjom strogošću postupiti prema onim licima koja bi se o to ogrešila i da će se truditi svim silama da to onemogući i uguši.

Ova izjava ima se istovremeno saopštiti i srpskoj vojsci jednom naročitom naredbom NJ. V. Kralja i štampeće se u zvaničnom Vojnom listu.

Osim toga Kralj, srpska vlada obvezuje se:

1. Da uguši svaku publikaciju koja draži na mržnju i na preziranjje Austrougarske monarhije i čija je opšta tendencija upravljena protiv integriteta monarhije;

2. Da odmah rasturi društvo „Narodna odbrana“, čija se sva propagandska sredstva imaju konfiskovati i da isto tako postupi protiv ostalih svih društava i udruženja u Srbiji, koja se bave propagandom protiv Austrougarske. Kralj, srpska vlada postaraće se da ta rasturena društva ne produže svoju delatnost pod drugim imenom ili u drugoj formi;

3. Da ukloni iz vojske i iz državne službe uopšte sve oficire i činovnike, koji su krivi za propagandu protiv Austrougarske. Car. i kraljev. vlada zadržava pravo da njihova imena saopšti kraljevskoj vladi uz predaju materijala koji ih terete;

4. Da pristane, da u Srbiji organi car. i kraljevske vlade učestvuju pri ugušivanju pokreta protiv teritorijalnog integriteta monarhije;

5. Da povede istragu protiv onih saučesnika u zaveri od 28. juna koji se nalaze na srpskoj teritoriji. U istrazi, koja se na to bude odnosila, učestvovaće organi, koje će car. i kraljevska vlada za to delegirati;

6. Da bez ikakvog odlaganja uhapsi majora Voju Tankosića i izvesnog Milana Ciganovića srpskog državnog činovnika, koji su rezultatom istrage kompromitovani;

7. Da uspešnim merama spreči učestvovanje srpskih vlasti u krijumčarenju oružja i eksploziva preko granice. Da one organe pograničnih vlasti u Šapcu i Loznici, koji su izvršiocima zločina u Sarajevu pomogli da pređu granicu, otpusti iz službe i strogo kazni;

8. Da car. i kraljevskoj vladi da izjasnjenja o neoprostivim izjavama visokih srpskih činovnika u Srbiji i u inostranstvu, koji, bez ob-

žira na svoje zvanične položaje, nisu prezali da posle atentata od 28. juna u intervjuima govore na neprijateljski način protiv Austrougarske;

9. Da bez odlaganja izvesti car. i kr. vladu o izvršenju mera, u prošlim tačkama obuhvaćenim.

C. i kr. vlada očekuje odgovor kraljevske vlade najdalje do subote 25. ovog meseca u 18 časova.

Memoar o rezultatima istrage u Sarajevu, u koliko se on odnosi na činovnike navedene u tač. 6, 7. i 8, priložen je ovoj noti.

Dokumenti o spoljnoj politici Kraljevine Srbije, knj. VII, sv. 2. 1/14. mai—22/4. avgust 1914 (priredili: V. Dedijer — 2. Anić), Beograd, 1980, 628—631.

MANIFEST VLADE KRALJEVINE SRBIJE

Beograd, 25/12. jula 1914.

Srpskom narodu!

Pre dva dana podnela je austro-ugarska vlada srpskoj vladi predstavku s izvesnim zahtevima i ostavila je rok, da se na to odgovori, do večeras u 6 sahata, stavljajući u izgled prekidanje diplomatskih odnosa, ako ne bi dobila zadovoljenja. Srpska je vlada, znajući da odgovara željama vašim i potrebi mira, koju oseća ne samo Srbija, nego — uvereni smo — i cela Evropa, izašla u susret carskoj i kraljevskoj vladi do krajnjih granica popustljivosti, preko kojih ne može ići nijedna nezavisna država.

Uzdajući se u pomoć Božiju, u svoju pravdu, kao i u prijateljstvo velikih država, koje — uvereni smo — žele isto tako, da se mir održi, nadamo se, da će se ovaj sukob svršiti mirno; ali, kako je austro-ugarski poslanik večeras izjavio u ime svoje vlade, da nije zadovoljan našim odgovorom i da konačno prekida diplomatske odnose, vlada je srpska prinuđena, da za svaki slučaj odmah preuzme najpotrebnije vojničke mere za odbranu zemlje. Smatramo za dužnost pozvati narod na odbranu otadžbine, verujući, da će se našem patriotskom pozivu svaki rado odazvati. Ako budemo napadnuti, vojska će vršiti svoju dužnost, a građanima, koji nisu pozvani pod zastavu, savetujemo, da ostanu kod svojih domova i mirno rade svoje poslove.

U Beogradu 12. jula 1914. godine

Predsednik ministarskog saveta, ministar inostranih dela *Nik. P. Pašić.*

Ministar financija *Dr. L. Paču.*

Ministar unutrašnjih dela *Stoj. M. Protić.*

Ministar građevina *J. P. Jovanović.*

Ministar prosvete i crkvenih poslova *Lj. Jovanović.*

Ministar pravde *M. S. Đuričić.*

Ministar narodne privrede *Dr. V. Janković.*

Ministar vojni, pukovnik *Dušan P. Stefanović.¹*

Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914—1919.
Sabrao ih Ferdo šišić (dalje: F. šišić, *Dokumenti*), Zagreb, 1920, 1.

¹ Ovaj manifest označava početak vojnog, političkog i diplomatskog ostvarenja jugoslovenske ideje, odnosno njeno pretvaranje u tzv. jugoslovensko pitanje čije je rešavanje, započeto oslobodilačkim balkanskim ratom protiv Turske 1912, ušlo tokom prvog svet'skog rata u završnu fazu.

Beč, 28/15. jula 1914.

Pošto Srpska Kraljevska Vlada nije dala povoljan odgovor na notu koju joj je predao austrougarski poslanik u Beogradu 23. jula 1914, Carska i Kraljevska vlada je prinuđena da se sama pobrine za zaštitu svojih prava i interesa i da u ovome cilju pribegne sili oružju. Austro-Ugarska se smatra, dakle, od ovog trenutka u ratu sa Srbijom.

Ministar spoljnih poslova austro-
ugarski

Berhtold

Dokumenti o spoljnoj politici Kraljevine Srbije, knj. VII, sv. 2. 1/14. maj — 22/4. avgust 1914 (priredili: V. Dedijer — Ž. Anič), Beograd, 1980, 701.

Atentat u Sarajevu 28. juna 1914. na austrougarskog prestolonaslednika nadvojvodu Franju Ferdinanda bio je za velikoneinačke krugove neposredan povod da započnu sprovođenje svojih ciljeva vezanih za prodor na Balkan, za koji su se vojnički spremali, kako tvrdi najnovija historiografija, više godina. Sama, pak, istorija objave rata, duga nekoliko nedelja, svoj završni čin imala je u dogovoru Austro-Ugarske i Nemačke u Berlinu 5. i 6. jula 1914, kada se Nemačka kao saveznica obavezala da će stati na stranu Monarhije u njenom obračunu sa Kraljevinom Srbijom. Izgovor za napad na Srbiju nađen je u njenoj navodnoj krivici za atentat u Sarajevu, međutim, stvarni razlozi najavljenog obračuna bili su mnogo dublji. Centralni problem dugotrajnog nesporazuma između Austro-Ugarske i nezavisne srpske države na njenim južnim granicama, bio je sadržan u jugoslovenskoj ideji i jugoslovenskom pitanju, tj. težnji jugoslovenskih naroda za oslobođenjem i ujedinjenjem, što je direktno ugrožavalo opstanak austrougarske carevine. Prepreka koju je predstavljala Srbija nemačkoj kolonijalnoj politici, strategiji prodora velikonemačkog kapitala na Istok, takođe je značila ozbiljan razlog za ratni sukob.

Ideja o ujedinjenju jugoslovenskih naroda u zajedničku državu, bila je rezultat njihove kulturne, političke, ekonomske, tj. ukupne nacionalne emancipacije i izraz novih odnosa koje je donelo kapitalističko društvo. Stoga je ona prevashodno plod modernog doba. Tokom XIX veka jugoslovenska misao, i pored toga što je u svojoj osnovi sadržala shvatanje o istorijskoj povezanosti i etničkoj srodnosti jugoslovenskih naroda, dobijala je najraznovrsnije oblike: u zemljama Austro-Ugarske od zahteva za kulturnom autonomijom, ili posebnim integralnim jugoslovenskim prostorom u okvirima austrougarske države (tzv. trijalistički program), do nejasnih panslavističkih vizija ujedinjavanja sa Slovenima na severu i jugu; u Srbiji, u istočnoj varijanti — ujedinjenje sa Bugarskom, i u zapadnoj — po „Načertaniju” Ilije Garašanina iz 1844 — stvaranje zajedničke jugoslovenske države pod vodstvom Srbije. Tako se u svom istorijskom razvoju jugoslovenska ideja javlja kao dijalektički zbir različitih, samostalnih i autohtonih kretanja političke misli u pojedinim jugoslovenskim zemljama. Izražavala je nejednake stupnjeve nacionalne svesti, često klasne i nacionalne egoizme vodećih građanskih snaga, kao i konfesionalne suprotnosti. U osnovnim razvojnim pravcima jugoslovenska strujanja afirmisala su se uporedo sa pansrpskom i velikosrpskom ideologijom, koje su ih isključivale i potiskivale. Svoju dominaciju jugoslovenska misao ositvaruje u vreme kada su pojedinačni i međusobno različiti nacionalni pogledi i interesi na jugoslovenskom prostoru dovedeni u takve istorijske okolnosti da je dalji razvitak svakog pojedinog nacionalnog subjekta bio moguć isključivo u osloncu na jugoslovensko zajedništvo. Takve okolnosti upravo je doneo prvi svetski rat.

29. jula 1914.

Mojim narodima!

Bila mi je najveća želja, da godine koje mi milost božja još odredi, posvetim djelu mira i da moje narode sačuvam od teških žrtava i teta rata.

Ali Vijeće Providnosti odlučilo je drugo.

Nedjela jednog mržnjom prošetoga protivnika prisiljavaju me da radi zaštite časti moje monarhije, zbog zaštite njenoga ugleda i njezinoga položaja (moći), u cilju da se osigura njezin opstanak, da poslije mnogo godina mira posegnem za mačem.

>S brzo zaboravljajućom nezahvalnošću je Kraljevina Srbija, koju su od prvih početaka njene državne samostalnosti pa do najnovijega vremena moji preci i ja podupirali i unapređivali, stupila već pred više godina na put otvorenog neprijateljstva protiv Austro-Ugarske.

... Sve više bukti mržnja protiv mene i moje kuće, sve otvorenije se ispoljava težnja da se otrgnu neodvojiva područja Austro-Ugarske.

Zločinačko nastojanje prodire preko granica kako bi se na Jugoslaviju potkopale osnove državnog poretka, te pokolebalo narod u njegovoj vjernosti prema vladarskom domu i domovini, a omladinu zavelo i nadražilo na vršenje zločinačkih djela bjesnila i veleizdaje. Niz ubijstava, jedna planski pripremljena i provedena zavjera, čije je strahovito izvršenje mene i moje vjerne narode pogodilo u srce, sve to predstavlja krvavi trag onih mračnih skupina ljudi, koje je Srbija stavila u pokret i vodila.

Ovome nepodnošljivom djelovanju mora se stati na put, treba završiti s neprekidnim izazivanjem od strane Srbije, mora se nepovrijeđenom očuvati čast i dostojanstvo moje monarhije, a njen državni, gospodarski i vojni razvitak treba poštediti od stalnih potresa.

Uzalud je moja vlada poduzela još posljednji pokušaj, da taj cilj postigne mirnim sredstvima, da se Srbija sklone na promjenu ozbiljnom opomenom.²

... Moram prići tome, da se silom oružja ostvare bezuvjetna jamstva, koja treba da osiguraju mojim državama red unutra i trajni mir iz vana.

U ovom ozbiljnom času ja sam potpunoma svjestan sve dalekosežnosti moje odluke i moje odgovornosti pred svemogućim. Ja sam sve ispitao i izvagao.

Mirnom savješću stupam na put, koga mi dužnost ukazuje.

Povjeravam se mojim narodima, koji su se uvijek u svim olujama okupljali u jedinstvu i vjernosti oko moga prijestola i uvijek bili spremni na najteže žrtve za čast, veličinu i moć domovine.

² Misli se na napred navedenu austrougarsku ultimativnu notu koja je preta vladi u Beogradu 23. jula 1914, a u kojoj su pored tvrdnji „da se ideja o atentatu rodila u Beogradu“, da je iz Srbije „Narodna odbrana“ prebacila oružje i^m u ničiju u Bosnu i si. izneti i zahtevi u deset tačaka koji su do te mere bili ponižavajući da ih ne bi prihvatila ni jedna nezavisna država. Srpska vlada ih je jY.^o Jim odgovorom vladi Austro-Ugarske od 25/12. jula 1914. uz maksimalnu popust-J¹Vost ipak odbila i pored pritiska sila Antante da im udovolji, jer im u tom renutku rat nije odgovarao. Odmah zatim usledila je objava rata Srbiji navede-¹¹¹¹ telegramom austrougarskog ministra spoljnih poslova od 28/15. jula 1914.

Vjerujem u hrabru i podaničkim pouzdanjem prožetu vojnu snagu Austro-Ugarske.

Oslanjam se na svemogućega, da će mome oružju podariti pobjedu.

Franjo Josip I.³

F. Čulinović, *Dokumenti o Jugoslaviji, historijat od. osnutka zajedničke države do danas* (u daljem tekstu: F. Čulinović, *Dokumenti*), Zagreb, 1968, 23—24.

MANIFEST REGENTA ALEKSANDRA I SRPSKE VLADE

29/16. jula 1914.

Mojim junačkim i dragim Srbima!

Na našu Srbiju nasrnulo je veliko zlo. Austro-ugarska nam je objavila rat. Sad svi imamo da budemo složni i junaci.

Nevolje naše kraljevine i našega naroda s Austrijom nisu počele od juče. Kad je god Beču trebalo, davana su najsvečanija obećanja, da će se sa Srbima i Hrvatima pravedno postupati, pa je ipak sve to ostalo neispunjeno. Zaludu su srpski i hrvatski graničari, i toliki drugi naši junaci, lili krv po celoj Evropi za slavu i korist bečkoga dvora, zaludu su bile žrtve koje je Srbija za vlade Moga dede podnela, kad je pomogla da se spasava carski presto od nezadovoljnih i pobunjenih njegovih naroda,⁴ zaludu je Srbija uvek radila sve što je mogla, da živi u prijateljstvu sa susednom Carevinom — sve to nije ništa pomoglo.

³ Istorija austrijsko-srpskih odnosa početkom XX veka bila je ispunjena pritiscima na nezavisne države Srbiju i Crnu Goru, oko kojih je, prema većini jugoslovenskih programa, trebalo da se okupe ostali jugoslovenski narodi. Pritisak Austro-Ugarske bio je usmeravan sve više na slamanje Srbije kao odlučujućeg faktora balkanske politike, naročito posle njenog uspeha u balkanskim ratovima 1912—1913. Sprečavanje širenja Srbije, njenog ekonomskog jačanja, izlaska na more, zatim ometanje bliske saradnje i težnje za spajanjem sa Crnom Gorom i si., bilo je deo strategije nemačkih vladajućih krugova, zasnovane i na raspirivanju srpsko-hrvatskih nacionalnih i verskih suprotnosti, na podsticanju slovensko-mađarskih antagonizama, kao i sejanju trijalističkih iluzija o obrazovanju ravnopravne jugoslovenske države u okvirima austrougarske carevine kao budućeg centra za okupljanje svih Južnih Slovena. Na ovakvom programu mobilisani su jugoslovenski reakcionarni krugovi u Monarhiji, koje su najčešće sačinjavali delovi državnog i društveno-političkog poretka, eksponirani kao protivnici ujedinjenja oko nezavisne srpske države. Ove snage, na vest o atentatu, aktivno učestvuju u antisrpskoj propagandi koju su razvili velikonemački i mađarski vlastodršci. Tako je i ovaj manifest Franje Josifa bio jedan od podsticaja za proširivanje već započetih antisrpskih demonstracija, progona i pogroma širom Monarhije. Oni su posebno došli do izražaja u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, gde ih organizuju snage krajnje katoličke i muslimanske desnice i pored javnih otpora i protesta većine kulturnih i političkih organizacija, kao i mnogih uglednih ličnosti. Carev Manifest izražavao je očekivanja Beča da će jugoslovenske narode u Monarhiji uspeti da gurne u bratoubilački obračun sa Srbijom i Crnom Gorom i u međusobno istrebljenje. Ubrzo se, međutim, pokazalo da su takve namere samo delimično ostvarivane, tj. da su postepeno prevladavale snage progresa koje su svoju politiku zasnivale na saradnji i ujedinjenju jugoslovenskih naroda.

⁴ Za vlade kneza Aleksandra Karađorđevića srpska vojska pod komandom vojvode Stevana Petrovića Knićanina pomogla je 1848. godine Srbima u Vojvodini u borbi protiv Mađara.

I Srbija kao država i naš narod, gde god bio, svakad i svuda su sumnjičeni, i zato su uvek zapostavljani drugim narodima. Pre trideset i šest godina zauzela je Austrija srpsku Bosnu i Hercegovinu, koje su ustale bile, da se oslobode, a pre šest godina konačno ih je prisvojila bespravno, obećavši im ustavne slobode, koje — onake kakve su dane — nisu niukoliko narod zadovoljile. Sve je to stvorilo duboko nezadovoljstvo u naroda, naročito u bujne i nerazmišljene omladine, pa je naposljetku izazvalo otpore, pa i sarajevski atentat.

Srbija je taj kobni događaj iskreno ožalila, osudila i izjavila gotovost, da će predati sudu svakoga saučesnika; ali je brzo sa zaprepaštenjem videla, da Austrijanci za nj bacaju odgovornost ne na svoju rđavu upravu ili na pojedine krivce samoga dela, nego na kraljevinu Srbiju. Bez obzira što je ono ubijstvo izvršio samo jedan čovek, njen podanik, uz pripomoć nekoliko drugova, i to u njihovoj zemlji, pred očima svih njenih vlasti, Austrija je za to okrivila naše činovnike i oficire, srpsku vladu i naposljetku celu kraljevinu Srbiju i sve Srbe gde god ih ima. Takvo optuživanje jedne nezavisne države za tuđe krivice, jedinstveno je u istoriji Evrope, gde onaka zločina dela na žalost nisu retka. U smislu tog okrivljavanja podnela je austro-ugarska vlada 10. ovog meseca Mojjoj vladi neobičnu predstavku s teškim optužbama i zahtevima, tražeći od Srbije zadovoljenje i ostavljajući joj rok od 48 sati za odgovor. Moja je vlada, odgovarajući željama naroda i upotrebi mira, koju oseća ne samo Srbija, već i cela Evropa, htela izbeći po svaku cenu sukob; i zato je izišla u susret austro-ugarskoj vladi do krajnjih granica popustljivosti, preko kojih ne može ići nijedna nezavisna država.

Kad je o tome izvešten austro-ugarski poslanik, izjavio je odmah, da njegova vlada nije zadovoljna odgovorom i prekinuo je diplomatske odnose s Mojom vladom. Tada su sve prijateljske nam države — na čelu im bratska nam Rusija — pokušale skloniti austro-ugarsku vladu, da pristane na mirno rešenje spora. Nažalost bečki državnici ostaše gluhi prema savetima mudrosti i interesima čovečanstva. Oni nam objaviše juče rat, ne prezajući da time izazovu i nedogledne posledice jednoga evropskog zapleta.

I ako teška srca i svestan svih teškoća i opasnosti, baš u času kad su se srpski ratnici spremali da pribiraju dozrele plodove svoga truda, Ja sam prinuđen pozvati sve moje drage i hrabre Srbe pod srpsku trobojku s uverenjem, da će se oni i u ovoj prilici pokazati dostojni svojih slavni predaka, onaki kaki su bili lane i preklane. S verom u Svevišnjega Gospoda Boga, s nadom u simpatije prosvećenog sveta i u konačnu pobeđu naše pravde, s poverenjem u pomoć svojih velikih srodnika i pouzdanih prijatelja, primimo, zajedno s našom junačkom braćom Srbima Crne Gore, borbu koja nam je obesno nametnuta. U našoj slavnoj prošlosti, starijoj i novijoj, ima dosta svedočanstava, da Srbin, kad je složan, može pobediti i mnogo većeg protivnika. Posvedočimo još jedanput, da se Srbin ume žrtvovati za svoju otadžbinu i običnim požrtvovanjem obraniti je pred mnogobrojnim oholim neprijateljem.

Srbi, branite svom snagom svoje ognjište i srpsko pleme.

U Nišu 16(23) jula 1914. godine

Aleksandar

Predsednik ministarskog saveta, ministar inostranih dela *Nik. P. Pašić.*

Ministar financija *Dr. L. Paču.*

Ministar unutrašnjih dela *Stoj. M. Protić.*

Ministar građevina *J. P. Jovanović.*

Ministar prosvete i crkvenih poslova *Lj. Jovanović.*

Ministar pravde *M. S. Đuričić.*

Ministar narodne privrede *Dr. V. Janković.*

Ministar vojni, pukovnik *Dušan P. Stefanović.*

F. šišić, *Dokumenti*, 2—3.

PROKLAMACIJA CRNOGORSKOG KRALJA NIKOLE

6. avg./25. jula 1914.

Crnogorci!

Još ne dospjeste da krv operete s vaših hrabrih mišica, a vaš stari kralj primoran je, da vas i po treći put, za nepune dvije godine dana,⁵ poziva pod oružje, da vas i po treći put povede u rat, sveti rat za slobodu Srpstva i Jugoslovenstva. Sudbonosni čas je kucnuo!

Crno-žuti barjak, koji od davnih vremena kao mora pritiska dušu jugoslovenskog naroda, razvio se, da taj narod sad potpuno uništi, da njegove slobodne predstavnike, Srbiju i Crnu Goru, pregazi.

Izmičući pred najezdom silnoga Osmanlije, Jugosloveni su se prilagođavali hrišćanskoj Austriji, da se s njome zajedno opru najezdi s; Istoka. Oni su kod nje tražili spas života, a našli su grob svoje slobode. Nemilosna Austrija primila ih je ne kao pomagače za zajednički opstanak, već kao izmečare i uboge najamnike, da njihovim mesom i krvlju njihovom štiti i skriva svoje sebične interese. Držala ih je kao bedem prema razjarenom Azijatu i gurala ih nemilosrdno na klanice njemačkih i italijanskih polja.

Heroji bitke na Bautzenu, gdje je slavni švedski kralj poginuo, bili su Jugosloveni⁶. Krvlju svojom prelili su bojno polje Holandije i zalili obale Sjevernog Mora, a Adriju su joj samo oni očuvali bedemom od kostiju slovenskih. Za sve to Austrija je zahvalna Jugoslovenstvu nepravdom, gonjenjem, robovanjem i pakosnim sijanjem razdora među braćom, za što je čak i crkvu kao sredstvo uzimala. Dok su lanci robovanja

⁵ Slično kao i u proklamaciji Aleksandra i srpske vlade ističe se da su Srbija i Crna Gora tek izašle iz dva uzastopna rata, tj. da sigurno nisu bile spremne i želele treći. U prvom balkanskom ratu (oktobar 1912—maj 1913), Srbija, Crna Gora, Grčka i Bugarska ratovala su protiv Turske, dok je u drugom balkanskom ratu (jul—avgust 1913), koji je povela Bugarska protiv Srbije i Grčke, Crna Gora pomogla Srbiju u pobjedonosnoj bregalničkoj bici sa divizijom od 13.000 vojnika. Crnogorci su u ovom ratu izgubili 1.400 vojnika (Srbija 44.500, Grčka 20.000 a Bugarska 93.000). I pored ranijih, uglavnom, dinastičkih sporova^ u momentu objave rata Srbiji od strane Austro-Ugarske, ostvarena je, kao i u ranijim sličnim situacijama, puna saradnja između srpske i crnogorske države*

⁶ Odnosi se na bitku kod Ličena (Lützena) 1632. u kojoj je poginuo kralj Gustav Adolf, navodno od čete Hrvata.

stezali Slovene u zemljama monarhije, dotle su nosioci crno-žute boje čupali i iskopali srce Srbinovo, divnu Bosnu i Hercegovinu. Krvlju srpskom zaliveni Skadar i Drač oteli su nam svojim intrigama, a kad im sve to nije pomagalo, kad su se slobodne srpske zemlje, osnažene posljednjim ratovima, hvala budi Bogu i junaštvu srpskom, spremale za novi kulturni život, kad su se slovenska braća našla zajedno u prostanoj crkvi sve Jugoslavije, sa čijeg su amvona otpočeli propovijedati, slogu, bratstvo i jednakost, latili su se oružja, da svoje zlobne namjere postignu, da nas unište. Austrija je objavila našoj dragoj Srbiji rat, objavila ga nama, objavila ga je Srpstvu i cijelom Slovenstvu.

Našu pravednu stvar uzela je u zaštitu moćna Rusija, predstavница velikoga Slovenstva i naša vjekovna zaštitnica, sa svojim prosvijećenim saveznicima. Krv se već lije na Dunavu, Savi i Drini. Lije se na granicama naše moćne zaštitnice Rusije i njene saveznice Francuske, pa sad tko je junak na oružje! Tko je junak i slijedi koracima dva stara srpska kralja, da ginemo i da krv prolijevamo za jedinstvo i slobodu zlatnu. Na našoj su strani Bog i pravda. Mi smo htjeli mir, a nametnut nam je rat. Primite ga kao i uvijek, primite ga srpski i junački, a blagoslovi vašega staroga kralja pratit će vas u svima vašim podvizima.

Živjeli moji mili Crnogorci!

Živjelo naše milo Srpstvo!

Živjela naša moćna zaštitnica Rusija i njeni saveznici!

Cetinje, 25. jula 1914. godine.

Nikola.⁷

F. šišić, *Dokumenti*, 6—7.

k

i .J . . !

f) BS S 1

⁷ Dogovori o vojnoj saradnji između Srbije i Crne Gore započeli su na crnogorsku inicijativu još uoči izbijanja rata. Kralj Nikola tražio je od Srbije da se stvori zajednički opšti operacioni plan, kao i pomoć u naoružanju. Pašić je 4. avgusta u Vrhovnoj komandi Srbije podržao crnogorske zahteve, a vojvoda Kadomir Putnik dovršio je Zajednički plan dejstva srpske i crnogorske vojske u ratu protiv Austro-Ugarske.